

Wij doen mee met VVE

Ervaringen van kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost

Liesbeth Schreuder
Mireille Gemmeke
Japke Schonewille

Wij doen mee met VVE

Ervaringen van kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost

Liesbeth Schreuder
Mireille Gemmeke
Japke Schonewille

© 2011 Nederlands Jeugdinstituut

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteurs

Liesbeth Schreuder

Mireille Gemmeke

Japke Schonewille

Met medewerking van

Tamara Dekker (Stadsdeel Amsterdam Zuidoost)

Susanne Dijkstra (Partou BV)

Jeannine van Goethem (Stadsdeel Amsterdam Zuidoost)

Lya MacDonald (Partou BV)

Aida Siegelschmidt (Partou BV)

Aynur Tamay (Stadsdeel Amsterdam Zuidoost)

Annemiek Veen (Kohnstamm Instituut)

Irene Wieling (Inspectie van het Onderwijs)

Foto's/illustraties

Partou BV

Drukwerk

Ipskamp drukkers b.v., Enschede

ISBN 978-90-883143-8

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

Telefoon (030) 230 63 44

www.nji.nl

E-mail info@nji.nl

Inhoud

Voorwoord 5

Inleiding 7

1 VVE-programma's in kinderdagverblijven 11

2 Hoe verloopt VVE bij Partou? 13

3 Pedagogische kwaliteit en VVE 21

4 Voorwaarden voor effectieve uitvoering van VVE 27

5 De zes belangrijkste aanbevelingen van Partou 41

Literatuur 44

Voorwoord

Stadsdeel Zuidoost maakt een punt van kansen voor kinderen en jeugd. We geloven in onze kinderen en doen wat mogelijk is om hen te steunen op weg naar een glanzende toekomst.

Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE) is één van de manieren waarop het stadsdeel dat doet. VVE biedt kinderen een goede basis voor hun verdere (school)loopbaan. In stadsdeel Amsterdam Zuidoost zijn alle peuterspeelzalen voorzien van VVE. De peuterspeelzalen werken samen met VVE-basisscholen. Daarnaast is de vraag naar VVE in kinderdagverblijven groot.

Er zijn in Amsterdam Zuidoost 47 kinderdagverblijven met een totale capaciteit van 1965 kindplaatsen in de leeftijd van 0-4 jaar. Op dit moment zijn 20 kinderdagverblijven voorzien van een VVE-programma. De komende jaren willen wij dit aantal uitbreiden, zodat nog meer kinderen uit Zuidoost een goede basis krijgen.

VVE in kinderdagverblijven is een relatief nieuwe ontwikkeling. Bij de invoering hiervan zijn andere aspecten aan de orde dan in peuterspeelzalen. Bij de ombouw van acht kinderdagverblijven van Partou tot VVE, hebben wij als stadsdeel dan ook in overleg met Partou, besloten om het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) opdracht te geven vanaf de invoering van VVE twee jaar lang de kwaliteit te monitoren. We hebben het NJI gevraagd om eventuele knelpunten te signaleren, en verbeteringen voor te stellen. Afgevaardigden van het NJI, de Inspectie van het Onderwijs, het Kohnstamm-Instituut (UvA), Partou en het stadsdeel hebben nauw samengewerkt in dit project. Dit heeft geresulteerd in een onderzoeksrapport.

Gezien de waardevolle uitkomsten in het rapport hebben wij als stadsdeel, vanzelfsprekend in overleg met Partou en de andere betrokkenen, besloten om deze in een vorm te laten gieten die voor een breder publiek beschikbaar is. Het eindproduct is de uitgave die u nu leest. De verschillende aspecten van VVE in een kinderdagverblijf en de aanbevelingen komen hierin uitgebreid aan bod.

Wij nodigen andere kinderdagverblijven en beleidsmedewerkers van harte uit om deze uitgave te gebruiken als een basis voor de invoering en verbetering van de kwaliteit bij de invoering van VVE in kinderdagverblijven. Stadsdeel Zuidoost gelooft in de kansen voor kinderen, en denkt dat met dit rapport daarin weer een extra stap is gezet.

Namens stadsdeel Amsterdam Zuidoost,

Muriel Dalgliesh
Portefeuillehouder Jeugd en Onderwijs

Ieder kind heeft recht op onderwijs en talentontwikkeling. Maar gelijke rechten zijn niet hetzelfde als gelijke kansen. Veel kinderen beginnen hun leerweg op de basisschool met een achterstand. Met de uitvoering van erkende VVE-programma's in de kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost vergroten we hun kansen op talentontwikkeling.

Dat kunnen we niet alleen. Daarom werken we intensief samen met het peuterspeelzaalwerk, het basisonderwijs en de lokale overheid. Die samenwerking is noodzakelijk voor de kwaliteit van de VVE en het bereiken van de gewenste resultaten. Daarom zijn we ook blij met dit onderzoek van de kwaliteit van de VVE in onze kinderdagverblijven.

Doen we het goede? Doen we dat op een goede manier? Wat kunnen we beter doen? Leervragen die we onszelf altijd al stellen en waarbij dit onderzoek ons enorm geholpen heeft. Dank daarom aan het stadsdeel Zuidoost voor het mogelijk maken van dit onderzoek, dank aan de onderzoekers van het NJI voor hun professionele en betrokken uitvoering van dit onderzoek en deze weerslag daarvan. Maar bovenal dank aan alle medewerkers van Partou die zich open stelden voor kritische vragen en voor verbeteringsuggesties. Zo hebben zij ook bijgedragen aan de ambitie van Partou als "lerende organisatie".

Aad de Booij
Algemeen Directeur Partou

Inlichtingen
Partou B.V.
Karspeldreef 8
1101 CJ Amsterdam
www.partou.nl
020-398 61 00

Inleiding

Veel kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost werken met programma's voor voor- en vroegschoolse educatie (VVE-programma's). Deze educatieve programma's worden uitgevoerd in kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en lopen door in de eerste twee jaren van de basisschool. Hoe gaat dat in kinderdagverblijven in zijn werk? Welke successen en knelpunten levert dit op? Waar zijn verbeteringen mogelijk? En hoe wordt het VVE-programma ingebed in de dagelijkse werkwijze? Dat zijn enkele vragen van stadsdeel Amsterdam Zuidoost. Het stadsdeel subsidieert sinds enkele jaren acht kinderdagverblijven van de organisatie Partou om twee VVE-programma's te implementeren: *Piramide* en *Ko-totaal*. Met behulp van deze subsidie heeft Partou alle pedagogisch medewerkers van de peutergroepen hierin getraind.

Het stadsdeel heeft in 2009 geld vrijgemaakt om de kwaliteit van de uitvoering van VVE te onderzoeken. Want het beoogde effect op de ontwikkeling van kinderen treedt alleen op als het programma op een goede manier wordt uitgevoerd (Doolaard en Leseman, 2009). Het Nederlands Jeugdinstituut kreeg de opdracht om het onderzoek uit te voeren en daarover te rapporteren aan Partou en het stadsdeel. In deze publicatie worden de belangrijkste bevindingen weergegeven. Andere kinderdagverblijven en ook gemeentelijke beleidsambtenaren op het terrein van kinderopvang en onderwijs kunnen van de informatie uit deze publicatie profiteren om de uitvoering van VVE in kinderdagverblijven vanaf de start in goede banen te leiden.

Het werken met VVE-programma's in de kinderdagverblijven is relatief nieuw. In peuterspeelzalen wordt er al langer mee gewerkt.

Belangrijkste verschillen met peuterspeelzalen

In kinderdagverblijven zien we:

- Grotere teams
- Wisselende kindergroepen
- Meer leeftijdsverschillen in de groep
- Meer tijd overdag
- Meer taken voor de pedagogisch medewerkers
- Minder ouderparticipatie
- Uitstroom naar meer verschillende basisscholen
- Andere subsidierelatie met de gemeente

Voor de invloed van deze verschillen op de uitvoering en implementatie van VVE in kinderdagverblijven, zie hoofdstuk 4.

Het doel van het onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut was de kwaliteit van de invoering en uitvoering van VVE te meten. De vraagstellingen waren:

1. Wordt het VVE-programma uitgevoerd met voldoende pedagogische basiskwaliteit? (zie hoofdstuk 3)
2. Wordt aan de structurele kwaliteitseisen voor een goed verloop van VVE voldaan? (zie hoofdstuk 4)
3. Hoe werken specifieke kenmerken van kinderdagverblijven uit op het verloop van het VVE-programma? (zie hoofdstuk 4)

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft in 2009 en in 2010 de kwaliteit van de uitvoering gemeten bij de pedagogisch medewerkers en betrokken locatiemanagers van de acht kinderdagverblijven van Partou in Amsterdam Zuidoost. Dit gebeurde aan de hand van een uitgebreide vragenlijst. De gegevens hieruit werden aangevuld met gegevens uit interviews en observaties.¹ Tussen de beide metingen zat een jaar. Na de eerste meting zijn de bevindingen besproken met Partou. Op basis hiervan zijn er enkele verbeteringen in het beleid aangebracht – zoals het organiseren van een aparte VVE-training voor locatiemanagers, wijzigingen in het haal- en brengbeleid en meer ruimte voor begeleid spelen in het dagprogramma. Het effect van deze verbeteringen was

¹ Vragenlijst, interviewleidraad en observatieschema zijn te downloaden van www.nji.nl > Publicaties over kinderopvang en welzijn. Titel: Monitor VVE in kinderdagverblijven: onderzoeksinstrumenten.

zichtbaar in de tweede meting. De resultaten van het onderzoek hebben geleid tot de formulering van voorwaarden voor VVE in kinderdagverblijven (hoofdstuk 3 en 4) en tot zeven belangrijke aanbevelingen (zie hoofdstuk 5).

Zeven aanbevelingen van Partou

Voor kinderdagverblijven en gemeenten

1. Voer VVE geleidelijk in
 2. Richt het dagprogramma opnieuw in
 3. Coaching en sturing door de locatiemanager is essentieel
 4. Ondersteun VVE met organisatiebrede maatregelen
 5. Realiseer de structurele voorwaarden voor goede uitvoering
 6. Betrek de ouders erbij, zij zijn onmisbare samenwerkingspartners
 7. Monitor de uitvoering – in verband met tijdige bijsturing
-

Tot slot iets over het taalgebruik dat wij in deze publicatie hanteren. Met het oog op de leesbaarheid van de tekst verwijzen we naar de pedagogisch medewerker als ‘zij’ en ‘haar’. Wij bedoelen daarmee uiteraard ook de in de kinderopvang werkende mannen.

1 VVE-programma's in kinderdagverblijven

VVE-programma's zijn educatieve programma's die gebruikt worden in kindercentra en in de onderbouw van de basisschool. Er zijn verschillende effectieve VVE-programma's op de markt.² Deze werden tot voor kort vooral in peuterspeelzalen uitgevoerd. VVE-programma's in kinderdagverblijven zijn van recenter datum. Eind 2009 werkten er 200 kinderdagverblijven met een VVE-programma. Dat is 5% van het totale aantal kinderdagverblijven in Nederland (Regioplan, 2009). Partou werkt in 18 van haar 46 kinderdagverblijven met VVE – waaronder alle 8 kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost.

Het doel van een VVE-programma is een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van jonge kinderen. VVE-programma's zijn in de eerste plaats ontwikkeld voor kinderen die risico lopen op onderwijsachterstand. Vaak zijn dat kinderen uit laagopgeleide milieus en kinderen die met een andere moedertaal dan het Nederlands worden opgevoed. Met behulp van VVE kunnen ze een betere start maken in het basisonderwijs.

Steeds meer wint echter het inzicht terrein dat niet alleen kinderen met achterstanden, maar alle kinderen kunnen profiteren van een goed uitgevoerd VVE-programma. VVE wordt dan een kwaliteitsimpuls voor het pedagogisch beleid. Uit landelijk onderzoek van het NCKO is gebleken dat juist de educatieve activiteiten in kinderdagverblijven vaak van onvoldoende kwaliteit zijn (De Kruif et al., 2009). Gebruik van een VVE-programma kan die kwaliteit verhogen doordat het daar inhoud en structuur voor biedt.

VVE past goed bij een andere recente kwaliteitsimpuls voor kinderdagverblijven: het *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* (Singer en Kleerekoper, 2009), een inspiratieboek waarmee velen in de kinderopvang hun pedagogisch beleid vormgeven.

Pedagogisch medewerkers leggen met VVE bewust de nadruk op activiteiten die de ontwikkeling van de kinderen bevorderen. Vooral taal krijgt de aandacht: het begrijpen van taal, communiceren met behulp van taal en het uitbreiden van de actieve woordenschat. Een VVE-programma

² Zie www.nji.nl > databank Effectieve Jeugdinterventies.

voor jonge kinderen is echter altijd op de brede ontwikkeling van kinderen gericht. Want jonge kinderen ontwikkelen zich op alle terreinen tegelijk: sociaal, emotioneel, motorisch, sensorisch, cognitief en verbaal. Vooruitgang op het ene ontwikkelingsterrein heeft ook een positieve invloed op alle andere terreinen. Kinderen verwerken hun ervaringen ook op veel meer manieren dan alleen in taal. En al die uitingsvormen zijn even belangrijk.

100 talen van een kind

Jonge kinderen geven op veel manieren vorm aan wat ze denken. Bijvoorbeeld door tekenen, schilderen, kleien, dansen, bouwen, doen-alsofspel of vertellen. Voor de taal-denkontwikkeling van kinderen is het belangrijk dat ze hun ervaringen op creatieve manieren mogen verwerken (Reggio-pedagogiek).

Bron: Singer en Kleerekoper, 2009

Effect van VVE

In wetenschappelijk onderzoek wordt het positieve effect van VVE op de ontwikkeling van jonge kinderen soms wel en soms niet aangetoond. Dit geldt ook voor de erkende VVE-programma's die theoretisch onderbouwd zijn. Verschillende Nederlandse wetenschappers hebben betoogd dat het uitblijven van effect vooral voor komt als het VVE-programma niet volgens de voorschriften wordt uitgevoerd (Doolaard en Leseman, 2009).

Waarom worden in Nederland de VVE-programma's niet volgens de voorschriften uitgevoerd? Er kunnen twee dingen aan de hand zijn:

1. Er mankeert iets aan de kwaliteit van het pedagogisch handelen van de medewerkers.
Dit gaat over het primaire proces: het pedagogische klimaat in de groepen kinderen en de pedagogische kwaliteit waarmee de activiteiten van het VVE-programma worden uitgevoerd. De belangrijkste principes hiervan beschrijven we in hoofdstuk 3.
2. Er wordt niet voldaan aan de voorwaarden voor VVE.
De voorwaarden betreffen de beleidsmatige zaken: zaken die in de organisatie goed geregeld moeten zijn om het VVE-programma tot zijn recht te laten komen. Die komen in hoofdstuk 4 aan de orde.

Voordat we daar nader op ingaan, geven we in het volgende hoofdstuk eerst een algemene impressie van de gang van zaken bij de kinderdagverblijven van Partou.

2 Hoe verloopt VVE bij Partou?

In dit hoofdstuk geven we een algemeen beeld van de ervaringen bij Partou met het werken met VVE. Hoe pakken de pedagogisch medewerkers het aan en hoe vinden ze het? We hebben informatie verkregen uit 24 groepen van 2- tot en met 4-jarigen of 3- en 4-jarigen. Dat zijn ruim 400 kinderen.

Er worden bij Partou in Amsterdam Zuidoost twee programma's gebruikt: *Piramide* (op vijf kinderdagverblijven) en *Ko-totaal* (op drie kinderdagverblijven). Ook de basisscholen in de omgeving gebruiken een van deze VVE-programma's.

De belangrijkste principes van *Piramide* en *Ko-totaal*

Piramide

- DOEL

Piramide is gericht op brede ontwikkeling van kinderen.

- OPZET

Het programma is opgebouwd rondom projecten voor peuters vanaf 2 jaar tot groep 3 van de basisschool. Voor baby's en dreumesen zijn er aparte spelsuggesties die aansluiten bij de thema's van de projecten. Een rijk ingerichte speel-leeromgeving met verschillende hoeken is de basis.

- INHOUD

Er worden twintig twee- à drieweekelijkse projecten uitgevoerd rondom een thema. De thema's zijn afgeleid van vertrouwde zaken in de wereld van het kind, bijvoorbeeld 'lente' of 'verkeer'. Elk jaar staan dezelfde thema's op het programma, steeds op een hoger niveau. De thema's zijn uitgewerkt op drie onderdelen: als spelprogramma (initiatief bij het kind); als groepsprogramma (initiatief bij de pedagogisch medewerker); als tutorprogramma (individuele extra leertijd voor een kind). Voor alle thema's staan er suggesties voor activiteiten, spelletjes en liedjes op papier, aangevuld met suggesties voor inrichting en te gebruiken materialen.

Ko-totaal

- DOEL

Ko-totaal is vooral gericht op de communicatie tussen de kinderen en de pedagogisch medewerker en tussen de kinderen onderling.

- OPZET

Het programma bestaat uit verschillende onderdelen met elk een eigen naam. *Puk & Ko* is bestemd voor de 2- tot en met 4-jarigen. In 2010 is er een kinderdagverblijfsversie verschenen – *Uk & Puk*, met speciale aandacht voor activiteiten met kinderen onder 2 jaar.

- INHOUD

Aan de hand van tien thema's vinden er activiteiten plaats, steeds voor een periode van vier weken. De thema's sluiten aan op ervaringen uit het dagelijks leven van de kinderen, bijvoorbeeld: 'eet smakelijk' of 'knuffels'. Centrale figuur in het programma is de pop Puk. Gesprekjes en activiteiten met deze pop zijn een vast onderdeel in het dagprogramma in de groep. Het is de bedoeling dat Puk echt een speelkameraadje van de kinderen wordt. Het blijkt dat jonge kinderen gemakkelijker met de pop praten, dan rechtstreeks met de pedagogisch medewerker, zeker als zij nog niet veel taal tot hun beschikking hebben. Ook voor de pedagogisch medewerker is het soms gemakkelijk om taalspelletjes via de pop te spelen.

- VOORBEELD

Er wordt een doen-alsofspel gespeeld uit het spelboek van *Piramide*. De pedagogisch medewerker vraagt in de grote kring aan een kind waar hij naartoe wil. Het kind zegt: *Naar het zwembad*. De pedagogisch medewerker zegt: *Oh, nou kunnen we allemaal net doen alsof we in het zwembad zijn. We gaan op de grond zwemmen*. Het volgende kind wil naar de dierentuin. Nu mag elk kind een dier uitbeelden en dierengeluiden maken.

- SCHOLING

De scholing bestaat uit drie modules van elk zes bijeenkomsten (dagdelen), aangevuld met tussentijdse individuele begeleiding in de groep. De achttien bijeenkomsten zijn voor pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijven of peuterspeelzalen en leerkrachten van de onderbouw basisschool gezamenlijk. De cursist ontvangt na afloop het *Piramide*-certificaat.

- VOORBEELD

De pop Puk zit tijdens het fruit eten aan tafel. De pedagogisch medewerker heeft een mandarijn in zijn rugzak gedaan. Ze zegt: *Puk heeft iets in zijn rugzak. Pak het maar. Wat is dat? Wat ruikt dat lekker. Jullie mogen er allemaal even aan ruiken*.

- SCHOLING

De scholing bestaat uit dertien bijeenkomsten van zes uur. Daarnaast zijn er nog zes bijeenkomsten van twee uur op locatie, tussen de trainingsbijeenkomsten door. Individuele consultaties tussendoor zijn mogelijk. De cursist krijgt na afloop een *Puk & Ko*-certificaat.

De centrale VVE-activiteit bij Partou

De meeste peutergroepen starten tussen 9.30 uur en 10.00 uur met een centrale VVE-activiteit. Die duurt ongeveer 20 minuten. Soms worden de groepen daarbij gesplitst in twee kleinere groepen.

Tijdens onze observaties zagen we in de eerste groep de introductie van de kleur 'rood' via een boek. De kinderen vertelden welke rode voorwerpen ze zagen. Daarna gingen ze de kurken die ze de dag ervoor rood geleverd hadden op rood papier plakken.

In een groep in een ander kinderdagverblijf kregen de kinderen allemaal een gekleurd waterijsje. Ze mochten een kleur uitzoeken en natuurlijk vergeleken ze daarbij de kleur van hun ijsjes met elkaar. Vervolgens mochten de kinderen kiezen tussen kralen rijgen – kralen met verschillende vormen – en met gekleurde blokken bouwen. Het thema voor die maand was in beide kinderdagverblijven 'kleuren en vormen'.

In een derde groep las de pedagogisch medewerker in de grote kring een prentenboek voor over regen. Hierbij was er veel gelegenheid om te praten over de plaatjes en het verhaal: er werd interactief voorgelezen. Het overkoepelende thema van die maand was in dat kinderdagverblijf 'herfst'.

In twee andere groepen was het thema 'reuzen en kabouters'. In de ene groep waren zes kinderen bezig om een reuzenschoen aan te passen, om zo het verschil te ervaren tussen de grote schoen en hun kleine voetjes. In de andere groep volgden zes kinderen grote, op papier geschilderde voetstappen door de hele ruimte. De pedagogisch medewerker deed met de kinderen mee en benoemde niet alleen de begrippen 'groot' en 'klein', maar ook voorzetsels, zoals 'op'.

In de kinderdagverblijven bleven de behandelde begrippen de hele week (of langer) visueel zichtbaar voor de kinderen. De grote schoen bleef staan, de rode plakwerkjes stonden de hele dag in de groepsruimte te drogen en mochten later mee naar huis. De geïntroduceerde woorden met bijbehorende tekening hingen op verschillende kinderdagverblijven als geplastificeerde kaarten in de ruimte. Dit werkte ook als geheugensteuntje voor de pedagogisch medewerker.

De meesten zijn enthousiast

Het valt op dat bijna alle pedagogisch medewerkers en locatiemanagers enthousiast zijn over de VVE-programma's in de groep. Pedagogisch medewerkers ervaren ze als een houvast voor henzelf en zien dat kinderen ervan genieten en ervan leren. Als nadeel noemen sommigen dat het VVE-programma hun te weinig ruimte laat om flexibel te zijn. Die pedagogisch medewerkers vinden het bijvoorbeeld jammer dat ze niet spontaan naar buiten kunnen gaan, omdat de voorbereide activiteit dan in het water valt. Een gedeeld punt van zorg bij alle pedagogisch medewerkers is de wijze waarop het VVE-programma in het totale dagprogramma moet worden geïntegreerd.

Ter illustratie van de hiervoor genoemde punten citeren wij uit de groepsinterviews en de vragenlijsten:

Ik ben tevreden over Puk & Ko. Het programma laat veel ruimte voor eigen inbreng en initiatief en dat past goed bij mij. Ik zie de thema's als een handleiding die ik kan aanpassen aan mijn eigen ideeën. Het is natuurlijk wel leuk om allemaal met hetzelfde thema bezig te zijn, want zo kun je elkaar enthousiast maken. Ik ga wat bewuster en ook wel geduldiger met de kinderen om omdat ik beter zicht heb gekregen op wat ik wel en niet van ze kan verwachten.

En over Piramide: *We zien het programma als iets van de hele dag, niet alleen de specifieke activiteiten. We zijn de hele dag bezig met het thema en met spelbegeleiding van de kinderen. De winst van Piramide is de opbouw van activiteiten en de cyclus waarin je dat aanbiedt en dat je dat bewust hanteert. Daarin zijn we veel vaardiger geworden. Piramide vraagt om een goede planning en het is prettig dat je van tevoren weet wat je gaat doen.*

Enkele pedagogisch medewerkers zeggen: *Wij vinden het VVE-programma soms wel schools. De thema's duren soms te lang, de kinderen moeten veel en kunnen minder hun eigen gang gaan. Je bent daardoor minder flexibel om een dag spontaan eens anders in te richten. Een ander zegt: Soms is het beter voor de ontwikkeling om aan te sluiten op wat kinderen op dat moment bezighoudt, ook al past dat niet in je programma. Dat moet kunnen, anders past het niet bij kleine kinderen.*

De structuur van de VVE-programma's wekt vooral positieve reacties op bij de pedagogisch medewerkers: *Wij hebben veel aan de werkbladen om met de thema's te werken en de map met weekactiviteiten van Piramide. En over Puk & Ko: Via Puk kun je goed praten met de kinderen, en woorden geven aan wat er gebeurt. Je kunt de kinderen uitlokken om te antwoorden. Puk is echt het vriendje van de kinderen, hij gaat overal mee naartoe. Laatst naar Artis bijvoorbeeld, en soms ook als de kinderen gaan slapen. Een locatiemanager formuleert het zo: Ik ben het meest tevreden over de structuur van het programma en de mogelijkheid die het biedt om het werk een goede inhoud te geven.*

Reactie van de kinderen

Het enthousiasme van de pedagogisch medewerkers wordt gevoed door de feedback die ze van de kinderen krijgen. De kinderen reageren enthousiast op het activiteitenaanbod en doen graag mee. De pedagogisch medewerkers vinden het ook bijzonder leuk om te horen dat de geleerde woorden spontaan terugkomen in het vrije spel van de kinderen. De pedagogisch medewerkers hebben dan echt eer van hun werk en dat motiveert hen om door te gaan.

Vanochtend hoorde ik Laila in de poppenhoek ‘mmm, wat lekker’ zeggen. En toen zei Leonardo: ‘eet smakelijk’. Zo leuk, want dat hadden we net behandeld in de kring. En een andere pedagogisch medewerker vertelt: De kinderen spreken zo mooi Nederlands, heel duidelijk. En ze gaan veel meer met je praten. Ik laat de kinderen nu ook meer zelf praten. Vroeger vroeg ik altijd iets en dan zei het kind iets terug en dan was het weer afgelopen. Nu wacht ik wel eens even af tot een kind iets zegt en dan ga ik daarop in. Dan krijg je veel leukere gesprekjes.

Integratie in het dagprogramma

Het belangrijkste punt van zorg voor de pedagogisch medewerkers is de inpassing van VVE-activiteiten in de rest van het dagprogramma. Sommige pedagogisch medewerkers ervaren VVE als een extra activiteit in het dagprogramma. Zij doen de VVE-activiteit van die ochtend naast alle andere programmaonderdelen die ze altijd al uitvoerden: individuele verzorging, eten en drinken, buiten spelen, vrij spelen, de kring en slapen. Zij krijgen daardoor een gehaast gevoel alsof er te veel elementen in het dagprogramma ‘gepropt’ moeten worden. *Door de activiteiten van het VVE programma komen we minder aan creatieve activiteiten toe. Ook het bewegen, waarbij kinderen hun energie kunnen kwijttraken, schiet erbij in. De kunst is om creatief om te gaan met alle dingen die je op een dag wilt doen. Je kunt bijvoorbeeld ook een bewegingsactiviteit rond het thema van die week organiseren.*

Dit gevoel van ‘te veel moeten doen in een te korte tijd’ speelde overigens in het begin van het onderzoek veel sterker dan een jaar later. Kennelijk kost het gewoon tijd om het werken met een VVE-programma te integreren in het dagschema. Integreren betekent bijvoorbeeld dat de gezamenlijke VVE-activiteit gezien wordt als de kringactiviteit. En dat het thema uit het VVE-programma op verschillende tijdstippen en tijdens verschillende soorten activiteiten terugkomt in het vrije spelen van de kinderen. *Want VVE is niet alleen het uitvoeren van de voorgeschreven activiteiten. VVE is een houding gedurende de hele dag*, aldus een pedagogisch medewerker.

Conclusie

De centrale VVE-activiteit met alle kinderen wordt (bijna) elke dag uitgevoerd en wekt enthousiasme bij kinderen en pedagogisch medewerkers. De beste tijd daarvoor is volgens alle betrokkenen ergens tussen 9.30 en 10.30 uur.

De pedagogisch medewerkers voelen zich geïnspireerd door de thema's en de spelsuggesties uit het VVE-programma. Zij zijn enthousiast over de structuur, maar willen ook mogelijkheden hebben om er flexibel mee om te gaan en in te spelen op wat kinderen bezighoudt. Naarmate de pedagogisch medewerkers het programma beter in de vingers krijgen, lukt het hun ook beter om er flexibel mee om te gaan.

De inpassing van de activiteiten in het dagprogramma is aanvankelijk een puzzel. Het ei van Columbus is om de activiteiten als invulling van het dagprogramma te gebruiken – en niet als een extra element toe te voegen. Het kost tijd en discussie in het team om dit door te voeren.

3 Pedagogische kwaliteit en VVE

In alle VVE-programma's wordt benadrukt dat de voorgestelde activiteiten alleen goed uitgevoerd kunnen worden als de basale pedagogische vaardigheden van pedagogisch medewerkers in orde zijn. Het gaat om:

- interactievaardigheden met kinderen
- aansluiten bij de leerwijze van kinderen
- aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van kinderen
- kansen creëren en aangrijpen voor de ontwikkeling van kinderen

Kunnen de pedagogisch medewerkers van Partou deze basale pedagogische vaardigheden combineren met het uitvoeren van het VVE-programma? In dit hoofdstuk gaan we op de vier hiervoor genoemde punten nader in.

Interactievaardigheden

Het pedagogisch klimaat in de groepen van Partou in Amsterdam Zuidoost is warm en verwelkomend. De kinderen voelen zich thuis op het kinderdagverblijf en bij de pedagogisch medewerkers. De kinderen worden vooral vriendelijk en geduldig tegemoet getreden. Ook hun zelfstandigheid wordt gestimuleerd, zoals leren om jezelf aan en uit te kleden. Het dagprogramma is duidelijk, wordt goed aangehouden en helder aan de kinderen aangekondigd. De meeste kinderen weten al precies hoe de dag verloopt en wat er van hen verwacht wordt. Zo zagen we alle kinderen van een groep uit zichzelf een boekje pakken om te 'lezen' na het uitkleden. Ook kinderen die extra zorg nodig hebben, bijvoorbeeld vanwege een vertraagde ontwikkeling of een beperking, vinden hun draai in de groep en krijgen voldoende begeleiding. Overigens is het aantal kwetsbare kinderen per groep heel wisselend. De meeste pedagogisch medewerkers geven aan dat het moeilijk is om de VVE-groepsactiviteiten goed uit te voeren als er meer dan één kind met druk of onvoorspelbaar gedrag in de groep aanwezig is. Deze kinderen hebben veel individuele begeleiding nodig om te kunnen meedoen.

De kinderen hebben voldoende gelegenheid tot vrij spelen in kleine groepjes. Meestal spelen ze in de huishoek, de bouwhoek, de leeshoek of met de verkleedkleden. Ze krijgen ruimte om

eigen initiatieven te nemen en zelf uit te zoeken met wie en wat ze gaan spelen. De pedagogisch medewerkers geven echter aan dat intensieve begeleiding nodig is om kinderen aan het spelen te houden. Dat zagen wij ook in de praktijk. Kinderen zijn snel afgeleid of krijgen snel conflicten over speelgoed als er onvoldoende begeleiding is. De inzet van beide pedagogisch medewerkers is dan echt nodig.

Waarom zijn interactievaardigheden belangrijk?

De belangrijkste kwaliteitsfactor in de uitvoering van VVE wordt gevormd door de interactievaardigheden van de pedagogisch medewerkers (Bennett, 2008). Zij moeten in staat zijn om een gezellige en emotioneel veilige sfeer in de groep te scheppen en kinderen te helpen bij het oplossen van hun conflicten tijdens het spelen. Ze geven het kind de ruimte om zelf te ontdekken en stimuleren zijn nieuwsgierigheid. Zij tonen belangstelling en waardering voor wat kinderen doen. En ze spreken positieve verwachtingen uit tegenover de kinderen over wat zij allemaal nog kunnen leren. Als kinderen ervaren dat de pedagogisch medewerkers vertrouwen hebben in hun

kunnen, dan stimuleert het hen om door te zetten. Over de interactievaardigheden bestaat tegenwoordig brede overeenstemming in de kinderdagverblijven. Ze zijn opgenomen in tal van cursussen en instrumenten waarmee kinderdagverblijven hun eigen kwaliteit kunnen meten.

De zes interactievaardigheden zijn (NCKO, 2009):

1. Sensitieve responsiviteit
2. Autonomie van het kind respecteren
3. Structureren en grenzen stellen
4. Praten en uitleg geven
5. Ontwikkeling stimuleren
6. Interacties tussen kinderen begeleiden

Aansluiten bij leerwijze

Bij de VVE-activiteiten met de hele groep zijn de kinderen in Partou betrokken en intensief bezig. Ze vinden het leuk om zo samen bezig te zijn en iets te leren. De kinderen zijn op veel verschillende manieren bezig rondom nieuwe taalbegrippen en ontwikkelen daardoor ook hun motoriek, hun rekenkundig inzicht en hun creatieve vermogens. De activiteiten sluiten goed aan bij het spelend leren. De kinderen zijn creatief bezig, praten onderling en met de pedagogisch medewerker over de activiteiten en leren via zelf doen.

Spelend leren is de kern van VVE

Jonge kinderen leren spelend. Elk kind heeft een aangeboren drijfveer om te spelen. En al spelend ontdekken ze hun omgeving. 'Spelend leren' is daarom het belangrijkste principe van elk VVE-programma voor jonge kinderen. De educatieve activiteiten worden dus altijd op een speelse manier aangeboden. De kinderen merken als het ware niet dat hun pedagogisch medewerker een leerdoel, een didactische aanpak en een programma hanteert. De kinderen zijn gewoon fijn aan het spelen, ook in een VVE-programma.

Hoe leren kinderen?

Kinderen experimenteren graag met materialen en proberen uit wat je ermee kunt. Ook imiteren ze graag: ze praten elkaar na of kijken wat anderen doen en doen dat ook. En kinderen leren door herhaling en herkenning: ze leren hoe je een verjaardag in de groep kunt vieren doordat dat steeds op dezelfde manier gaat. Ze leren voorspellen wat er gebeurt door naar een verhaal te luisteren dat ze al tien keer gehoord hebben.

De pedagogisch medewerkers geven kinderen dus de gelegenheid om alles zelf te doen en zelf uit te vinden. Ze scheppen situaties waarin kinderen de kunst van elkaar kunnen afkijken en elkaar kunnen nadoen. En ze hebben geduld met het eigen tempo en respecteren de eigen initiatieven van het kind. Alle VVE-activiteiten moeten aansluiten op deze leerwijze. Over de wijze waarop jonge kinderen leren, staat veel te lezen in *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar* (Singer en Kleerekoper, 2009).

In kleine groepjes gaat het beter

In kleine groepjes van twee tot vier kinderen is er veel gelegenheid om tot intensief spel te komen, elkaar te imiteren en zo van elkaar te leren. De pedagogisch medewerker helpt de kinderen om aan het spelen te blijven door de initiatieven van de kinderen uit te bouwen of op zijn tijd een nieuw idee aan te reiken. VVE-thema's komen goed tot hun recht als kinderen daar in kleine groepjes mee bezig kunnen zijn.

Aansluiten bij ontwikkelingsniveau

De pedagogisch medewerkers van Partou passen de activiteiten per kind of per groepje enigszins aan aan wat het kind zelf doet en kan. De ene kan al alleen plakken, bij de ander doet de pedagogisch medewerker voor hoe hij de lijmkwast moet hanteren. Sommige kinderen begrijpen een lange zin in één keer, bij de ander herhaalt de pedagogisch medewerker haar zin nog eens in korte stukjes. Het ene groepje gaat met kleuren en vormen tekenen, terwijl een ander groepje alleen met de kleuren aan de slag gaat. Dit differentiëren kan maar tot op zekere hoogte. Voor de peuters van net 2 jaar zijn de VVE-activiteiten vaak te hoog gegrepen. Zij zitten erbij te

kijken, maar doen niet echt mee. Datzelfde geldt voor stille kinderen. We horen hen in de grote groepsactiviteit niet praten. Het blijkt moeilijk om tijdens de groepsactiviteit extra aandacht te besteden aan deze kinderen. Kortom: het aansluiten op individuele ontwikkelingsniveaus is gemakkelijker gezegd dan gedaan, zeker in groepen met kinderen met uiteenlopende leeftijden, zoals die in kinderdagverblijven gebruikelijk zijn.

Na afloop van deze activiteiten noteren de pedagogisch medewerkers wat de kinderen gedaan hebben en of ze allemaal meegedaan hebben. Pedagogisch medewerkers kunnen dan de kinderen die niet actief meededen in de loop van de dag nog eens extra aandacht geven. Daarvoor is dan een taakverdeling nodig: de ene medewerker is vooral bezig met individuele aandacht voor individuele of kleine groepjes kinderen die dat nodig hebben (tutoring genoemd in *Piramide*), terwijl de andere toezicht houdt over de rest van de groep. De meeste pedagogisch medewerkers geven aan dat dit niet doenlijk is – wegens ruimtegebrek of tijdgebrek. Zij vinden dat hiervoor een extra pedagogisch medewerker moet worden ingezet.

Waarom sluiten we aan op het individuele ontwikkelingsniveau?

Kinderen ontwikkelen zich niet allemaal op dezelfde manier en in hetzelfde tempo. Het ene kind is op zijn tweede jaar vooral motorisch bezig met leren springen, klimmen en rennen, terwijl het andere kind vooral creatief bezig is met knutselen en tekenen. Het ene kind is veel sneller met taalproductie dan het andere kind, dat nog vooral bezig is met het luisteren naar en het begrijpen van woorden. De kunst is om met het aanbod van activiteiten goed aan te sluiten bij wat een kind kan en bij wat hem interesseert. En even belangrijk: de kunst is ook om te zien waar een kind nog niet

aan toe is. Samen blokken tellen heeft geen zin als het kind niet begrijpt wat hij aan het doen is en er liever mee bouwt. Kennis van ontwikkelingsfasen van jonge kinderen is hiervoor een eerste vereiste. Daarnaast zijn kennis van de achtergronden van de kinderen en het observeren van individuele kinderen belangrijke hulpmiddelen. Pedagogisch medewerkers moeten bijvoorbeeld weten hoe taalontwikkeling verloopt, welke kinderen thuis een andere taal spreken en dus nog niet veel Nederlands gehoord hebben en observeren of een kind begrijpt wat er gezegd wordt.

Kansen creëren en aangrijpen

De VVE-programma's hebben op veel groepen van Partou geleid tot bewustwording van het belang van taalstimulering. De pedagogisch medewerkers knopen regelmatig gesprekjes aan met de kinderen. Ze lokken hen uit om te praten over wat ze willen, wat ze zien of wat ze gemaakt

hebben. Dialogen op initiatief van de kinderen komen minder voor. Bijvoorbeeld een kind dat iets probeert te vertellen, waarop de pedagogisch medewerker reageert en zo verder. Het uitlokken van gespreksinitiatieven van het kind zou dus nog meer aandacht kunnen krijgen. De verzorgingsmomenten zijn hier heel geschikt voor, maar ook het gezamenlijk eten en drinken of het begeleid spelen in kleine groepjes. Ook interacties tussen de kinderen zelf tijdens het spel worden door de pedagogisch medewerkers niet vaak bewust uitgelokt en begeleid. Kinderen die opvallen door weinig taalgebruik – gezien hun leeftijd – krijgen soms extra aandacht. De pedagogisch medewerker creëert mogelijkheden voor hen om ook mee te praten, bijvoorbeeld door hen dicht bij haar te laten zitten tijdens het voorlezen en extra beurtjes te geven in het praten over het verhaaltje. Voor taalstimulering is niet alleen het attent zijn op mogelijkheden van belang. Het vereist ook een goede taalvaardigheid van pedagogisch medewerkers in het Nederlands. Daarom heeft de gemeente Amsterdam een bijscholingscursus Nederlands georganiseerd voor de pedagogisch medewerkers die dat nodig hebben.

De aansluiting tussen de centrale VVE-activiteit en de bezigheden tijdens de rest van de dag is een tweede punt van aandacht. Het lukt lang niet altijd om het thema tijdens de rest van de dag op een natuurlijke wijze aan de orde te laten komen. We zagen af en toe dat een pedagogisch medewerker tijdens het buiten spelen of het gezamenlijke eten de kinderen uitlokte om zelf verder praten over het thema – bijvoorbeeld de regen of grote en kleine schoenen. Bij anderen hoorden we de begrippen verder niet meer terug.

Kansen voor taalstimulering en spelverrijking

Pedagogisch medewerkers moeten voortdurend alert zijn op kansen voor leren vanuit eigen interesses van kinderen: zowel op het gebied van taalontwikkeling als op alle andere ontwikkelingsgebieden. Zij doen dit door met de kinderen te praten. En een even belangrijke methode is het spel van kinderen te verrijken.

Voorbeelden van taalkansen

Pedagogisch medewerkers zien dat een groepje kinderen op een spin of een vogel voor het raam wijst en praten er met hen

over. Zij benoemen de hele dag wat er gebeurt en welke emoties een kind laat zien of bij anderen ziet. *Je hoort een bel hè?; Dat blok valt!; Dat meisje is verdrietig.* De pedagogisch medewerkers grijpen alle initiatieven van het kind tot verbaal contact aan. *Pina*, zegt Tjalle en hij wijst op de pot. *Ja, dat is pindakaas*, zegt de pedagogisch medewerker. *Boot*, zegt Tjalle. *Wil jij pindakaas op je broodje*, Tjalle? *Pina boot*, zegt Tjalle. Dit is een belangrijke dialoog waarin Tjalle opeens twee woorden combineert. Deze vorm van taalstimulering

kan de hele dag doorgaan. Ook het opmerken van pogingen tot schrijven hoort daarbij. Adil bijvoorbeeld is 3 jaar. Hij maakt een tekening en laat die zien aan de pedagogisch medewerker. Hij wijst ook op de streepjes die hij onderaan had gezet. Meestal zet de pedagogisch medewerker de naam van het kind onder zo'n tekening en hangt hem daarna aan de lijn. Maar nu denkt ze: betekenen die streepjes dat Adil probeerde zelf zijn naam te schrijven? *Is dat jouw naam, Adil?* Hij knikt ja. *Kom, dan gaan we je naam samen nog een keer schrijven.* De pedagogisch medewerker stuurt zijn hand. Adil ervaart zo wat schrijven is op het moment dat hij eraan toe is. Geweldig als de pedagogisch medewerker dat signaleert.

Voorbeelden van spelverrijking

Spelverrijking gaat over het nemen van initiatieven om kinderen rijker, meer gevarieerd en met meer fantasie te laten spelen. Twee peuters die met een plastic hamer uit het gereedschapsdoosje op de vloer timmeren, krijgen bijvoorbeeld de suggestie om met blokken en hamer een huisje te timmeren voor de poppen. Bij spelverrijking hoort ook dat pedagogisch medewerkers de kinderen een stapje verder helpen. In meer wetenschappelijke termen (Vygotsky, 1987): ze brengen het kind naar de zone van naaste ontwikkeling. Zij sturen de hand van het kind om een puzzelstukje in de vorm te passen totdat hij het ook zelf kan. Of zij doen voor hoe je een slangetje maakt met klei.

Conclusie

Het VVE-programma heeft geleid tot een kwaliteitsimpuls voor het algemeen pedagogisch handelen in de groepen van Partou. Als gevolg van het VVE-programma wordt de houding van de pedagogisch medewerkers meer gericht op educatie. Ze worden zich meer bewust van hun mogelijkheden tot taalstimulering en spelverrijking. De VVE-activiteiten passen in de algemene pedagogische bejegening en interacties met de kinderen. Spelend leren is en blijft het basisprincipe bij de uitvoering van VVE.

Toch zien we ook dat er tijdens de dag nog vaak kansen voor taalstimulering en spelverrijking blijven liggen – bijvoorbeeld in de individuele contacten tijdens het verschonen en verkleeden, of tijdens het gezamenlijke eten en spelen. Ook zal meer tijd in het dagprogramma voor het begeleid spelen in kleine groepjes tot meer leermogelijkheden leiden.

Mogelijkheden tot differentiatie en aanpassing aan individuele ontwikkelingsniveaus van de kinderen worden wel gebruikt, maar hieraan lijken ook grenzen te zitten. Zeker de jonge kinderen en de stille kinderen komen te weinig aan bod. Om te kunnen differentiëren, moeten alle zeilen bijgezet worden en dus is de gelijktijdige inzet van beide pedagogisch medewerkers op de groep nodig. Tijd voor andere taken – zoals administratie en huishouding – is er dan niet.

4 Voorwaarden voor effectieve uitvoering van VVE

In veel VVE-programma's wordt aangegeven wat de organisatie moet regelen om VVE tot zijn recht te laten komen. De meeste voorwaarden gelden voor alle VVE-programma's, of het nu gaat om *Piramide*, om *Puk & Ko* of om een ander programma. Hieronder zetten wij twaalf voorwaarden op een rijtje. Deze lijst is tot stand gekomen op basis van literatuur (Doolaard en Leseman, 2009; Veen, et al. 2007) en discussies binnen Partou. Over het belang van de hier volgende voorwaarden was iedereen het eens.

Twaalf voorwaarden voor goede uitvoering van VVE

1. Aandacht voor de doelgroep
2. Ten minste vier dagdelen per week (10 uur)
3. Voldoende tijd per dag
4. Stabiele groepen
5. Ten minste één pedagogisch medewerker op acht kinderen
6. Ten minste SPW-3-opleiding
7. Scholing in het specifieke VVE-programma
8. Uitvoering van alle onderdelen van het VVE-programma
9. Voldoende tijd voor inrichting en voorbereiding
10. Doorgaande lijn met de basisschool
11. Ouders erbij betrekken
12. Borging

Kwaliteitseisen VVE in de Wet OKE

Een deel van deze voorwaarden staat als kwaliteitseisen in de Wet OKE, die in augustus 2010 van kracht is geworden. Dat betekent dat ieder kindercentrum zich daaraan moet houden, en dat de inspectie VVE hierop let.

- Ten minste vier dagdelen of 10 uur per week
- Ten minste één pedagogisch medewerker per acht kinderen
- Ten minste SPW-3-opleiding
- Specifieke scholing in het uitvoeren van VVE-programma's

Bron: Wet OKE, 2010

We lichten de twaalf voorwaarden in dit hoofdstuk nader toe. Per voorwaarde geven we een beschrijving van de situatie bij Partou. Aan het einde van dit hoofdstuk gaan we kort in op de invloed die de verschillen tussen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven hebben op de uitvoering van VVE. Daarbij formuleren we enkele aandachtspunten voor gemeenten die VVE willen implementeren in kinderdagverblijven.

1. Aandacht voor de doelgroep

Het VVE-programma moet ten goede komen aan de kinderen die dat het meest nodig hebben. Dat zijn de kinderen die vanwege welke omstandigheid dan ook een risico lopen om met een achterstand aan de basisschool te beginnen. De pedagogisch medewerker moet bewust juist die doelgroep aan VVE laten deelnemen. Tegelijkertijd is een gemengde groep ook weer heel belangrijk voor de doelgroep. Want kinderen met achterstanden kunnen zich dan optrekken aan de andere kinderen (Sylva et al., 2006).

Situatie bij Partou

Partou stelt gemengde groepen in en biedt VVE aan alle kinderen. Een punt van aandacht is of de kinderen met de meeste achterstand wel voldoende aan bod komen tijdens de educatieve activiteiten. Bij de centrale VVE-activiteiten zagen we regelmatig dat vooral de oudere, de verbaal sterke en extraverte kinderen reageerden. Kinderen die nog weinig taal ter beschikking hebben of van nature op de achtergrond blijven, waren vaak niet actief in de groepsactiviteit. Er zijn verschillende mogelijkheden om hieraan te werken: regelmatig nagaan of elk kind aan bod komt en in de groep hun extra het woord geven. Of juist deze kinderen eens even apart nemen om samen verder te praten. Juist hiervoor is ook de 'tutoring' geschikt (*Piramide*).

2. Ten minste vier dagdelen per week (10 uur)

Het programma komt het beste tot zijn recht als kinderen er gedurende vier dagen per week ten minste 2½ uur per dag aan deelnemen – vanaf hun tweede jaar tot en met groep 2 van de basisschool. In kinderdagverblijven komen kinderen vaak al als baby en zijn ze de hele dag aanwezig. In principe is het dus niet moeilijk om aan deze voorwaarde te voldoen.

Situatie bij Partou

Het merendeel van de kinderen bij Partou in Amsterdam Zuidoost komt vijf dagen per week (52%). Voor een kwart van de kinderen geldt een bezoekfrequentie van drie of twee dagen per week. Ook zijn bijna alle kinderen (87%) al voor hun tweede verjaardag op het kinderdagverblijf gestart. Van de kinderen haakt 13% voor de vierde verjaardag af. Hiervoor kunnen verschillende redenen zijn: betalingsachterstand, verhuizing en werkloosheid komen het meeste voor. Verder zijn er ook kinderen die onregelmatig komen. Zij zijn elke week wel een keer afwezig. Dit gebeurt in de helft van de groepen binnen Partou: in 13 van de 24 groepen zijn één tot drie kinderen regelmatig afwezig (26 kinderen).

De meeste kinderen in de kinderdagverblijven van Partou in Zuidoost profiteren dus ruim voldoende van VVE omdat zij veel dagen per week komen, vroeg starten en weinig afwezig zijn. Voor de overige kinderen (ongeveer 30%) zou Partou een bewust beleid kunnen gaan voeren om ook hen binnenboord te houden. Dat houdt bijvoorbeeld in dat Partou met het stadsdeel kan overleggen over een tegemoetkoming voor ouders die de ouderbijdrage niet kunnen betalen maar wel kinderen hebben voor wie VVE belangrijk is. Voor de kinderen die verhuizen, kan een VVE-dossier worden meegegeven aan het volgende kinderdagverblijf. Voor kinderen die te weinig of onregelmatig komen, moet geïnvesteerd worden in de oudercontacten.

Het programma vindt elke dag plaats, zo geven bijna alle kinderdagverblijven aan. Op sommige kinderdagverblijven wordt er wel eens een dag overgeslagen omdat ze er geen tijd voor kunnen vinden in het dagprogramma, maar dat gebeurt nooit vaker dan één keer per week. Een probleem voor de continuïteit van het VVE-programma vormt het werken met invallers. Dit gebeurt vaak, want pedagogisch medewerkers hebben regelmatig een vrije dag (ADV), of zijn op bijscholing, ziek of op vakantie. Ook moet de vaste pedagogisch medewerker wel eens in een andere groep invallen. *Soms moet ik opeens de vaste leidster van de babygroep vervangen. En als mijn collega dan alleen met een invaller op de groep staat, dan kan ze geen VVE-activiteiten uitvoeren.* Kortom: vooral in een groot team zijn er elke week wel invallers. En die zijn niet geschoold in VVE. Zorg dragen voor geschoolde en vaste VVE-invallers kan hiervoor een oplossing zijn.

3. Voldoende tijd per dag

Alle ontwikkelaars van VVE zijn het erover eens: VVE bij jonge kinderen gaat niet om een kwartiertje educatie per dag. Nee, VVE doe je de hele dag. VVE wordt een educatieve houding in alle activiteiten van de dag.

Situatie bij Partou

Een hele dag lijkt ‘een zee van tijd’ voor de uitvoering van het VVE-programma. In de praktijk van alledag kan dit echter tegenvallen. Gezamenlijke activiteiten kunnen pas starten als alle kinderen binnen zijn. Dan is het vaak al 9.30 uur. Het ophalen van de kinderen start alweer vanaf 16.30 uur en loopt door tot 18.00 uur. In deze tijd vinden ook de informele contacten met ouders over de kinderen plaats en is er weinig tijd voor gerichte stimulering. Verder slapen de meeste kinderen ’s middags gedurende twee uur. De effectief beschikbare tijd voor gezamenlijke activiteiten, begeleid spelen en taalstimulering is ongeveer vijf uur per dag: tussen 9.30 en 12.30 uur en tussen 14.30 en 16.30 uur. Dit is ruim voldoende. Dus ook op de dag kunnen de kinderen binnen Partou voldoende aan VVE-activiteiten deelnemen.

In het begin brachten ouders hun kinderen soms erg laat naar het kinderdagverblijf. Ze kwamen dan om 10.00 uur binnen terwijl de andere kinderen net met een gezamenlijke VVE-activiteit bezig waren. Dit was storend voor de groep en jammer voor het betreffende kind. Daarom is door Partou ingesteld dat alle ouders hun kind voor 9.30 uur gebracht moeten hebben. Als ze te laat zijn, wachten ze met hun kind in de hal totdat de activiteit is afgelopen. Deze regel wordt goed nagevolgd door de ouders. Het was wel een beleidsomslag, want eerst ging Partou ervan uit dat ouders hun kind mogen brengen op de tijden die zij nodig hebben. *Wij zijn er voor de opvang volgens de wensen van de ouders*, zei een locatiemanager. Van die regel is Partou dus afgestapt om het goede verloop van VVE beter te garanderen.

4. Stabiele groepen

Het is gemakkelijker om een VVE-programma uit te voeren in een vaste groep kinderen met vaste pedagogisch medewerkers dan in een groep die elke dag anders van samenstelling is. Dit laatste is in kinderdagverblijven regelmatig het geval. Veel kinderen komen parttime, en dat leidt tot wisselende groepen. In vaste groepen kan de pedagogisch medewerker voortborduren op eerdere leerervaringen van de kinderen. Het is gemakkelijk om in herinnering te brengen wat de groep de vorige keer heeft gedaan – bijvoorbeeld kurken rood verven – en daarop verder te gaan. Dat is lastig als de helft van de groep dit niet heeft meegemaakt.

Stabiele groepen leiden ook tot meer spelkwaliteit. Kinderen die elkaar goed kennen, spelen intensiever en langduriger met elkaar dan kinderen die iedere keer weer aan elkaar moeten

wennen. Ook daarom bieden stabiele groepen meer garantie voor positieve ontwikkeling (Kwok en Schreuder, 2010).

Situatie bij Partou

De kinderen komen bij Partou merendeels vijf dagen per week. Hierdoor is het aantal wisselingen in de groep beperkt. Er is in ieder geval in elke groep een duidelijke vaste kern van kinderen die elkaar goed kennen en dezelfde ervaringen opdoen. Ook de pedagogisch medewerkers binnen Partou werken bijna allemaal fulltime. De groeps- en stafstabiliteit binnen Partou is een belangrijke voorwaarde voor een goede uitvoering van VVE-programma's. Een voorwaarde die op landelijk niveau niet vaak wordt gerealiseerd.

5. Ten minste één pedagogisch medewerker op acht kinderen

Een pedagogisch medewerker kan niet te veel kinderen in haar groep hebben, want dan wordt het te moeilijk om goed op individuele ontwikkelingsniveaus aan te sluiten. In een kinderdagverblijf kunnen volgens de kwaliteitsregels maximaal acht 3-jarigen per pedagogisch medewerker geplaatst worden. Het aantal 2-jarigen is zes per pedagogisch medewerker. Meestal zien we groepen van 2- tot en met 4-jarigen van veertien kinderen met twee pedagogisch medewerkers of groepen van 0- tot en met 4-jarigen met 12 kinderen en twee pedagogisch medewerkers. Deze ratio is voldoende voor een goede uitvoering van VVE.

Situatie bij Partou

Bij Partou werken twee pedagogisch medewerkers op een groep van maximaal 14 peuters van 2 tot en met 4 jaar. Soms zijn de groepen kleiner en is de ratio dus nog gunstiger. Dat geldt echter niet voor de hele dag. Vaak staan pedagogisch medewerkers dagelijks een tijd alleen op de groep. Hiervoor kunnen verschillende redenen zijn. Ten eerste is er op het eerste en het laatste uur van de dag maar één pedagogisch medewerker per groep aanwezig – omdat er dan ook minder kinderen zijn. Tijdens de tussentijdse koffie- en lunchpauzes is de overblijvende pedagogisch medewerker ook alleen. En dan zijn er nog tal van werkzaamheden die buiten de groep plaatsvinden, zoals administratie, huishouding, overleg, stagebegeleiding en oudergesprekken. Voor deze taken zoeken de pedagogisch medewerkers naar de beste tijd overdag, bijvoorbeeld als de kinderen allemaal buiten of in de hal spelen. Zij zorgen ervoor dat ze tijdens de centrale VVE-activiteit, het begeleid spelen, de gezamenlijke activiteiten en het eten met z'n tweeën zijn. Een locatiemanager zegt hierover: *Ons dagschema zit nauwkeurig in elkaar en de pedagogisch medewerkers doen alle niet-uitvoerende taken in de slaaptijd van de peuters. Daardoor zijn er meestal twee pedagogisch medewerkers op de groep aanwezig als de kinderen er ook zijn.*

Ook al zijn de pedagogisch medewerkers beiden op de groep, toch kunnen ze niet altijd samen met de groep bezig zijn. Vaak zijn er individuele verzorgingsmomenten nodig, bijvoorbeeld naar de wc gaan, luiers verschonen, kinderen verkleden. Dan is de andere pedagogisch medewerker bezig met de overige 13 kinderen en zij heeft dan weinig tijd voor allerlei stimulerende activiteiten. Kortom: het valt voor de twee pedagogisch medewerkers nog niet mee om gezamenlijk op te trekken in de groep.

6. Ten minste SPW-3-opleiding

De pedagogisch medewerker heeft een vooropleiding nodig om het VVE-programma goed te kunnen uitvoeren. De cao Kinderopvang vereist van de pedagogisch medewerkers een vooropleiding op minimaal SPW-3-niveau (mbo). Dit geldt ook voor de pedagogisch medewerkers die invallen als de vaste pedagogisch medewerker ziek of op vakantie is. Alle kinderdagverblijven moeten aan deze voorwaarde voldoen, los van het feit of zij een VVE-programma uitvoeren.

Situatie bij Partou

Over het voldoen aan deze voorwaarde kunnen we kort zijn. Alle pedagogisch medewerkers binnen Partou hebben voldoende vooropleiding. Onderzoeken hebben uitgewezen dat niet alle pedagogisch medewerkers met een diploma ook goede taalvaardigheid in het Nederlands hebben. Dit komt vaak doordat de pedagogisch medewerkers met een andere moedertaal zijn opgegroeid. Binnen Partou krijgen daarom alle pedagogisch medewerkers die dat nodig hebben, extra Nederlandse taallessen. Vaak blijven de lidwoorden echter problemen geven. Daarom worden de ‘themawoorden’ vaak op de muur geschreven, inclusief het lidwoord, zodat de betreffende pedagogisch medewerkers daar steun aan hebben.

7. Scholing in het specifieke VVE-programma

Het uitvoeren van een VVE-programma vereist scholing in dat specifieke programma. Zo wordt gegarandeerd dat het programma wordt uitgevoerd zoals bedoeld en voorgeschreven. Voor deze scholing dient de organisatie een budget vrij te maken. Vaak financiert de gemeente deze scholing. Een scholing voor een erkend VVE-programma bestaat uit cursorisch onderwijs, huiswerkopdrachten en ‘coaching on the job’. Het volgen van zo’n training kost de pedagogisch medewerker ongeveer één dag per twee weken (inclusief huiswerk), gedurende twee jaar. Deze scholing zou ook moeten gelden voor invallers en vervangers die op de groep staan wanneer de vaste pedagogisch medewerker ziek of op vakantie is.

Situatie bij Partou

Alle vaste pedagogisch medewerkers van de peutergroepen volgen de scholing voor hun specifieke VVE-programma. Op de scholingsdagen is er vervanging op de groepen geregeld. De meeste pedagogisch medewerkers zijn daarmee in 2008 begonnen; de helft is inmiddels gecertificeerd. Pedagogisch medewerkers die na die tijd in dienst zijn gekomen, volgen in principe een inhaaltraining. Zij krijgen dezelfde stof en dezelfde hoeveelheid training, maar meer gecomprimeerd in tijd zodat ze sneller klaar zijn. Helaas is die extra scholing wel afhankelijk van de mogelijkheden van het trainingsinstituut. Dat heeft tot gevolg dat de nieuwe medewerkers soms lang moeten wachten.

Locatiemanagers hebben tot taak om de uitvoering van het VVE-programma aan te sturen, te begeleiden en te borgen in het pedagogische beleid. De locatiemanagers van Partou volgden aanvankelijk geen specifieke scholing. Na de eerste meting heeft Partou voor hen een verkorte bijscholing georganiseerd. De focus van deze korte training lag op de vraag: wat moet de locatiemanager zien in de groepen die met VVE bezig zijn? Ook de sturende en begeleidende rol van de locatiemanager kwam aan de orde. Babyleidsters en invallers stellen zich via schriftelijk materiaal op het kinderdagverblijf op de hoogte van het VVE-programma.

De pedagogisch medewerkers zijn merendeels tevreden over de scholing: zowel over het cursorisch onderwijs als over de coaching van de trainer op locatie. Zij kunnen het geleerde direct toepassen in hun werk. *In de training hebben we net de principes van interactief voorlezen geleerd. Echt jammer dat we dat nu pas leren, aan het einde van de training. Want voorlezen doen we iedere dag, en nu leren we pas hoe je dat leuker kunt doen.*

8. Uitvoering van alle onderdelen van het VVE-programma

Elk VVE-programma is gebaseerd op wetenschappelijke theorie. Vaak zijn ook de effecten van het programma op de ontwikkeling van de kinderen wetenschappelijk gemeten voordat het op de markt komt. De ontwikkelaars bevelen aan om het gehele programma integraal uit te voeren, en niet slechts enkele onderdelen, want dan heeft het geen effect. Dat betekent dat er thematisch moet worden gewerkt, dat de leeromgeving ondersteunend aan het thema wordt ingericht, dat de juiste materialen aanwezig zijn en dat zaken als observatie, toetsing en extra begeleiding voor zwakkere kinderen ook plaatsvinden. Deze voorwaarde moet niet geïnterpreteerd worden als 'slaafs het boekje volgen'. Eigen initiatieven en flexibiliteit van de pedagogisch medewerker om aan te sluiten bij wat kinderen bezighoudt, zijn eveneens essentieel voor elk VVE-programma, maar die mogen dus niet leiden tot het weglaten van essentiële onderdelen.

Situatie bij Partou

Het uitvoeren van alle aspecten van het VVE-programma gebeurt niet vanaf het begin. Dat komt doordat de pedagogisch medewerkers al starten met de uitvoering in de groep terwijl ze nog geschoold worden. Ze doen dan alleen de dingen die ze in de scholing al geoefend hebben. Het thematisch werken en het inrichten van de hoeken komt dus eerder aan bod dan zaken als tutoring (*Piramide*), toetsen (*Piramide*) en observaties (*Piramide* en *Puk & Ko*). In 2009 waren de kinderdagverblijven dan ook nog nauwelijks aan toetsen en tutoring begonnen. In 2010 was deze werkwijze al meer ingeburgerd. Tutoring verloopt echter nog niet overal soepel doordat pedagogisch medewerkers er onvoldoende tijd voor kunnen vinden. Ook vinden zij de eigen ruimte vaak ongeschikt om aparte activiteiten met een of twee kinderen te gaan doen. De toetsen worden wel regelmatig afgenomen. Pedagogisch medewerkers vinden het interessant om te zien wat de vooruitgang van een kind is. Maar ze weten niet goed om te gaan met het papierwerk. Dit wordt beschouwd als een te grote aanslag op hun tijd, wat ten koste gaat van de kinderen. *Het grote nadeel van VVE vinden we het papierwerk dat erbij komt kijken. In schriften schrijven wat je hebt gedaan en welke bijzonderheden er op een dag zijn geweest, de toetsuitslagen noteren, enzovoort.*

9. Voldoende tijd voor inrichting en voorbereiding

Voor inrichting van de ruimte en voor de voorbereiding van het programma moet er tijd worden gereserveerd. Een rijke omgeving is een belangrijke voorwaarde voor een goede uitvoering van VVE. Puzzels, boeken en ander materiaal moeten ook bereikbaar en zichtbaar zijn voor de kinderen. Dit bevordert het eigen initiatief van kinderen tijdens het vrije spelen. Het is de bedoeling dat pedagogisch medewerkers de VVE-activiteiten van tevoren programmeren, de hoeken volgens het thema inrichten en de materialen voor speciale activiteiten aanschaffen en klaarzetten. Dit alles kan niet alleen in de slaaptijd van de kinderen gebeuren.

Het is in een kinderdagverblijf niet zo gemakkelijk om overlegtijd te creëren. Ten eerste doordat de pedagogisch medewerkers de hele dag in de groepen nodig zijn. En ten tweede omdat er vaak veel pedagogisch medewerkers betrokken zijn bij één groep – doordat zij in roosters werken en ook vaak parttime werken. Een groep van vijf dagen per week heeft daardoor vaak een team van vijf à zeven pedagogisch medewerkers, die bij voorkeur gezamenlijk voorbereiden.

Situatie bij Partou

De pedagogisch medewerkers zijn tevreden over de inrichting van hun ruimtes in afgescheiden hoeken. Meestal hebben de groepsruimtes drie hoeken: een leefhoek of huishoek met poppen, keukenspullen, gereedschappen en verkleedkleden; een bouwhoek met blokken, lego, puzzels en

ander constructiemateriaal; en een thematisch ingerichte hoek met materialen die een verbinding hebben met het thema uit het VVE-programma. Meer hoeken zijn echter wenselijk, bijvoorbeeld een aparte hoek voor boekjes kijken of muziek maken, een hoek waar kinderen kunnen tekenen en een hoekje waar een kind afgescheiden van de andere kinderen kan zijn – van belang voor kinderen die zich even willen terugtrekken van alle prikkels. Soms is er juist weer een grote ruimte nodig, voor activiteiten voor de hele groep of om samen te eten. Een oplossing zou zijn om met kleden en verrijdbare kastjes te werken, die naar behoefte voor een extra hoekjes kunnen zorgen. Partou heeft al verrijdbare tafels, dus die kunnen naar de kant tijdens het vrije spelen. De pedagogisch medewerkers zijn minder tevreden over de materialen dan over de inrichting. Zij zouden graag meer boeken ter beschikking hebben en materialen die goed passen bij het thema. Het meeste materiaal is van plastic. Afwisseling met houten spel materiaal en aanwezigheid van materialen uit de natuur (touw, steentjes en veren), kosteloos materiaal (kartonnen wc-rolletjes enzovoort) en levensecht materiaal (echte potten en pannen) zou voor een rijkere omgeving zorgen. De pedagogisch medewerkers hebben vaak geen tijd om nieuwe spelmaterialen te kopen of te verzamelen. Partou zoekt hiervoor een oplossing door op centraal niveau speelgoed te gaan inkopen.

Een ander punt van zorg is het vinden van tijd voor de voorbereiding. *VVE vereist dat activiteiten worden voorbereid. Hiervoor lukt het niet altijd om de tijd te vinden. Het moet in de pauzes of 's ochtends vroeg.*

Vorbereiding houdt in: je inleven in het thema, dagelijks van tevoren bedenken wat je gaat doen, de noodzakelijke materialen aanschaffen en klaarleggen en van tijd tot tijd de inrichting van de ruimte aanpassen. Deze tijd blijkt moeilijk te vinden. De pedagogisch medewerkers zijn namelijk de hele dag in touw met de kinderen. De kinderen zijn aanwezig tussen 7.30 en 18.30 uur en dan zijn alle pedagogisch medewerkers nodig op de groepen. Weliswaar zijn er aan het begin en einde van de dag minder kinderen, maar dan zijn er structureel ook al minder pedagogisch medewerkers. Eigenlijk is alleen de slaaptijd van de kinderen (tussen 13.00 en 14.30 uur) geschikt voor de voorbereiding. Maar die tijd gaat op veel kinderdagverblijven al op aan de lunchpauze en andere zaken. Een kinderdagverblijf ontkomt er niet aan om voorbereidingsuren in te roosteren voor de pedagogisch medewerkers als zij VVE goed willen uitvoeren.

10. Doorgaande lijn met de basisschool

Elk erkend VVE-programma heeft een voorschoolse en een vroegschoolse poot. Voorschools betekent uitvoering in kindercentra. Vroegschoolse betekent uitvoering in ten minste groep 1 en 2 van de basisschool. Het is belangrijk dat er verband is tussen beide, zodat er een doorgaande

ontwikkelingslijn wordt gecreëerd. Het beste is het als kindercentrum en basisschool met hetzelfde VVE-programma werken. Zo profiteren kinderen er het meest van. Ook informatieoverdracht over het kind vanuit het kindercentrum naar de basisschool is van belang, zodat kennis over de kinderen niet verloren gaat. Dat gaat het beste via een mondeling gesprek tussen de pedagogisch medewerker en de leerkracht ('warme overdracht'). Deze doorgaande lijn is niet gemakkelijk te creëren vanuit kinderdagverblijven, omdat de kinderen vaak naar verschillende basisscholen gaan.

Situatie bij Partou

In de praktijk is het niet gemakkelijk voor de kinderdagverblijven van Partou om een doorgaande lijn met de basisschool te realiseren. De belangrijkste reden daarvoor is dat de kinderen met hun vierde jaar naar verschillende basisscholen gaan. Sommige daarvan gebruiken hetzelfde VVE-programma en andere niet. De pedagogisch medewerkers vullen een overdrachtsformulier in dat aan de ouders wordt meegegeven voor de basisschool, maar het is voor de pedagogisch medewerker of locatiemanagers niet duidelijk wat daarmee gebeurt. Aanvankelijk waren dit verschillende soorten overdrachtsformulieren. Sinds 2010 is het stadsdeel – in overleg met Partou en de basisscholen – overgegaan op één overdrachtsformulier. De verwachting is dat hierdoor het contact tussen kinderdagverblijf en basisschool gemakkelijker wordt en dat de overdrachtsformulieren beter gebruikt worden.

11. Ouders erbij betrekken

Het effect van een VVE-programma wordt versterkt als ouders hier thuis ook wat mee doen: voorlezen uit dezelfde boekjes, dezelfde liedjes zingen, aan het kind vragen wat hij gedaan heeft en samen kijken naar wat hij heeft gedaan. Pedagogisch medewerkers kunnen dit van de ouders vragen, mits zij een goede band met hen hebben. Die band ontstaat doordat ouders zich welkom voelen in het kinderdagverblijf en als de pedagogisch medewerkers begrip en waardering uitstralen voor de achtergrondsituatie van de kinderen. Ook praktische hulp is belangrijk: bijvoorbeeld de uitleen van boekjes, cd's met liedjes en spelmaterialen.

Situatie bij Partou

Bij het betrekken van ouders houden pedagogisch medewerkers er rekening mee dat alle ouders werken of studeren en vaak gehaast zijn als ze hun kind komen halen. De pedagogisch medewerkers vertellen tijdens het brengen en halen over VVE, en de thema's zijn voor de ouders zichtbaar opgehangen. Daardoor zijn de ouders wel op de hoogte van het feit dat er VVE wordt uitgevoerd en ze zijn daar ook positief over. *Er is structuur en er gebeurt veel*, zegt een ouder, en

dat gevoel wordt door veel ouders gedeeld. *Mijn kind verbetert mij thuis soms, en zegt hoe het hoort. Op vakantie in Suriname wijst zij op de verkeerslichten en zegt ‘rood, stoppen’ – dat is zo leuk. Ik zie dat mijn kind veel leert op de groep.*

De kinderdagverblijven van Partou onderkennen dat het belangrijk is de ouders erbij te betrekken. Tegelijkertijd rapporteren bijna alle pedagogisch medewerkers dat ze te weinig betrokkenheid bij de ouders opmerken. *Al zouden ze maar 10 minuten per dag met hun kind spelen*, verzucht een locatiemanager. Ouders nemen volgens hen te weinig de tijd om met hun kind ook eens de begrippen te oefenen, een boekje voor te lezen of een liedje te zingen. Pedagogisch medewerkers hebben zich daarom voorgenomen om de ouders ronduit te vragen om met hun kind ook thuis door te gaan op de geoefende begrippen. Ook extra spelmateriaal voor uitleen aan ouders zou op elk kinderdagverblijf aanwezig moeten zijn. Partou gaat tevens onderzoeken hoe de sociale media (sms bijvoorbeeld) de communicatie tussen ouders en kinderdagverblijf kunnen verbeteren.

12. Borging

De ervaring is dat veel innovaties weer verloren gaan na de eerste implementatie. Het sneeuwt onder door weer een nieuwe ontwikkeling (Van Keulen en Del Barrio, 2010). Het is dus zaak om de aandacht en het enthousiasme voor de uitvoering levend te houden. Dit kan gebeuren door coaching door de locatiemanager, door intervisiegroepjes in te stellen en door de uitvoering van VVE regelmatig op de agenda van het teamoverleg te zetten en te evalueren. Dit wordt wel *permanent leren* genoemd. Belangrijk voor de borging is ook om het VVE-programma een structurele plaats in het pedagogisch beleid te geven. Tot slot kan een jaarlijkse nascholing of opfriscursus ook zorg dragen voor de borging.

Situatie bij Partou

Locatiemanager: Door het programma te agenderen op de verschillende overlegvormen, houd ik het werken ermee levend. Daarnaast is er een speciaal overleg voor de VVE-groepen – intervisie – waarin mensen elkaar kunnen raadplegen en feedback kunnen geven op hun sterke en zwakke punten.

De locatiemanagers hebben de belangrijkste rol bij de borging. Zij coachen de pedagogisch medewerkers bij de uitvoering en zetten VVE iedere keer op de agenda. Zij zorgen ervoor dat VVE niet ondersneeuwt door de introductie van andere vernieuwingen. Zo is bijvoorbeeld net het werken met video-interactiebegeleiding (VIB) ingevoerd. Daarbij zorgen ze ervoor dat deze feedback ook gegeven wordt over de VVE-aspecten van het werk. Een andere vernieuwing is de invoering van zelfevaluatie op de kwaliteit van het aanbod. Dit gebeurt met de kwaliteitsmonitor

van het NCKO (2009). Het is de bedoeling dat daarmee de kwaliteit van het aanbod op alle groepen door de medewerkers zelf wordt aangegeven. Daarin wordt de kwaliteit van de VVE-activiteiten meegenomen, want het is niet de bedoeling dat de pedagogisch medewerkers voor alles weer andere papieren moeten invullen.

Een belangrijk onderdeel van de borging is de integratie van de VVE-activiteiten in het dagelijkse programma en in het algemene pedagogische beleid, zodat het door niemand meer als 'extra' wordt gevoeld. Het streven wordt het beste verwoord in de volgende uitspraak van een team: *We zijn eigenlijk de hele dag bezig met VVE. Behalve gerichte activiteiten uit het Piramideboek, zijn we de hele dag door bezig met het thema, met taalstimulering, met liedjes zingen. Ook tijdens het verschonen van de kinderen. Het zit in onze houding!*

Conclusie

Als we de totale lijst van de twaalf voorwaarden in ogeschouw nemen, dan zien we dat de kinderdagverblijven van Partou aan de meeste voldoen. De stabiele groepen, voldoende aanwezigheid van de kinderen, de gunstige ratio medewerkers-kinderen, de grondige specifieke scholing, de nadruk op borging; dit zijn gunstige uitgangspunten voor positieve effecten van VVE. De uitvoering van het VVE-programma in al zijn facetten komt steeds beter over het voetlicht – al blijft het geven van extra aandacht aan kinderen die dat het meeste nodig hebben een zorgpunt. Een zorgpunt is ook de aanwezigheid van de beide pedagogisch medewerkers op de groep. Beider inzet is nodig om de kinderen in hun vrije spel te begeleiden. Daarin treedt vaak storing op vanwege de verzorgingstaken, de administratieve taken en de huishoudelijke taken. Andere belangrijke punten die op dit moment voor verbetering in aanmerking komen, zijn de inrichting, ouders erbij betrekken en het werken met VVE-geschoolde invallers.

Verschillen tussen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven

Gemeenten zijn vaak meer gewend aan VVE in peuterspeelzalen dan in kinderdagverblijven. Vandaar dat we de meest in het oog springende verschillen hier op een rijtje zetten. Bijna alle in de inleiding genoemde verschillen tussen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven hebben invloed op de uitvoering van VVE:

- Grotere teams: er zijn meer pedagogisch medewerkers bij betrokken en daardoor is het overleg over VVE tussen de pedagogisch medewerkers moeilijker te regelen.
- Wisselende kindergroepen: dit speelt niet bij Partou in Amsterdam Zuidoost, omdat het merendeel van de kinderen vier of vijf dagen per week komt.
- Meer leeftijdsverschillen in de groep: voor de jonge kinderen tussen 2 en 2½ jaar moeten aparte activiteiten worden georganiseerd.
- Meer tijd overdag: dat werkt in principe gunstig voor VVE, vooral voor zaken als taalstimulering en extra aandacht voor sommige kinderen. Het is echter zaak hier in de praktijk ook gebruik van te maken.
- Meer taken voor de pedagogisch medewerkers: taken zoals huishouding en verzorging kunnen verhinderen dat beide medewerkers zich primair aan de spelbegeleiding kunnen wijden.
- Minder ouderparticipatie: ouders hebben vanwege hun werk of studie minder tijd beschikbaar voor ouderbijeekomsten of samenwerking over VVE.
- Minder verbinding met één basisschool: de kinderen gaan naar verschillende basisscholen, waardoor overdracht en een doorgaande ontwikkelingslijn minder gemakkelijk te organiseren zijn.

De voorgaande punten maken de implementatie van VVE in kinderdagverblijven 'anders'. Uit dit onderzoek komen nog twee belangrijke punten naar voren:

- Er zijn veel spelers in het veld: de teams van kinderdagverblijven zijn vaak groot en er zijn meerdere managementlagen, er wordt vaak met invallers gewerkt. Dit betekent dat er meer personen geschoold moeten worden voor VVE.
- Er is een andere subsidierelatie: er is geen reguliere subsidie. Kinderdagverblijven worden betaald uit ouderbijdragen. Het is daardoor niet eenduidig voor welke extra kosten voor VVE kinderdagverblijven een beroep kunnen doen op de gemeente. Het kan erom gaan om de pedagogisch medewerkers van huishoudelijke taken te vrijwaren; of om kinderen van werkloos geworden ouders toch binnen het VVE-programma van het kinderdagverblijf te houden; of om voorbereidingstijd voor pedagogisch medewerkers mogelijk te maken. Voor dergelijke zaken kunnen mogelijk normen worden opgesteld.

5 De zeven belangrijkste aanbevelingen van Partou

Partou heeft – in overleg met het stadsdeel Amsterdam Zuidoost – op basis van dit onderzoek naar de invoering en de uitvoering van VVE in haar kinderdagverblijven in Amsterdam Zuidoost zeven aanbevelingen opgesteld voor andere kinderdagverblijven die VVE willen invoeren.

1. Voer VVE geleidelijk in

Pedagogisch medewerkers hebben tijd nodig om het werken met VVE in de vingers te krijgen en het programma soepel te hanteren gedurende de hele dag. Iedere dag een centrale VVE-activiteit in de groep blijkt een goed startpunt voor het aannemen van een meer educatieve houding. Het enthousiasme van de peuters voor de activiteiten en het feit dat kinderen het geleerde ook in hun spel toepassen, zijn belangrijke motiverende factoren om VVE blijvend te integreren in het dagprogramma. Naarmate de pedagogisch medewerkers het programma beter in de vingers krijgen, gaan ze de spelactiviteiten op een natuurlijke manier in het vrije spelen invlechten. De VVE-activiteit wordt een vorm van begeleid vrij spelen en wordt uitgevoerd in de tijd die voor vrij spelen is bestemd. Daarna is de tijd rijp om meer aandacht te besteden aan andere aspecten van VVE: het thema laten terugkomen gedurende de dag, meer taalstimulering tijdens de momenten die zich daarvoor aandienen, extra individuele aandacht voor kinderen die achterblijven. Het werkt goed om de scholing voor en invoering van het specifieke programma tegelijkertijd te doen.

2. Richt het dagschema opnieuw in

Het inpassen van VVE in het dagprogramma is aanvankelijk een puzzel. VVE moet van een extra activiteit tot een normaal onderdeel van het dagprogramma worden. Anders ontstaat er een gehaast gevoel bij pedagogisch medewerkers. De VVE-activiteiten en de thematische aanpak moeten onderdeel gaan worden van vrij spelen, naast dat het vrije spelen meer ingevuld wordt als begeleid spelen. Dat heeft tot consequentie dat pedagogisch medewerkers een actievere rol hebben tijdens het vrije spelen. Zij zijn beiden nodig voor stimulering en begeleiding en kunnen

dus geen andere taken uitvoeren in die tijd – zoals administratie of huishouding. Het kan betekenen dat de organisatie een aparte kracht moet inhuren voor huishoudelijke taken of dat pedagogisch medewerkers aparte tijden buiten de groep kunnen besteden aan hun administratie.

3. Coaching en sturing door de locatiemanager is essentieel

De locatiemanagers zijn de spil in de implementatie van VVE in het dagprogramma en in het pedagogisch beleid. Zij ondersteunen de implementatie door individuele coaching indien nodig, door het onderwerp regelmatig te agenderen en door overlegstructuren te scheppen waarin VVE levend blijft en zich kan ontwikkelen. De locatiemanagers moeten er ook voor zorgen dat nieuwe pedagogisch medewerkers en vaste invallers eveneens geschoold worden in het VVE-programma.

4. Ondersteun VVE met organisatiebrede maatregelen

De invoering van VVE heeft niet alleen gevolgen voor het werk op het kinderdagverblijf. Ook organisatiebreed moeten er maatregelen worden genomen om goede uitvoering te garanderen. Zo moet de organisatie op de hoogte blijven van nieuwe ontwikkelingen in hun VVE-programma's. Er zijn nu nieuwe boeken op de markt van *Piramide* en *Puk & Ko (Uk & Puk)* die speciaal voor kinderdagverblijven zijn opgesteld, met activiteiten voor jongere kinderen en meer aandacht voor differentiatie.

Een ander organisatiebreed aandachtspunt is het invallersbeleid. VVE vergt dat ook invallers geschoold zijn in VVE. Dit is niet eenvoudig te realiseren als je bijvoorbeeld met een centrale invallerspool werkt.

Een derde voorbeeld van organisatiebreed denken is de zorg voor integratie van VVE met andere vernieuwingen, zoals video-interactiebegeleiding, *Alert4U*³ en het monitoren van de kwaliteit in het algemeen met de NCKO-kwaliteitsmonitor. Want anders worden vernieuwingen op elkaar gestapeld, met als risico dat eerdere innovaties ondersneeuwen en in de vergetelheid raken, of dat pedagogisch medewerkers en locatiemanagers overbelast raken door de hoeveelheid verschillende 'extra zaken' die zij moeten uitvoeren.

5. Realiseer de structurele voorwaarden voor goede uitvoering

Het verdient aanbeveling om de eigen uitgangssituatie naast de lijst van twaalf voorwaarden voor goede VVE te leggen (hoofdstuk 4). Ieder kinderdagverblijf heeft andere specifieke positieve punten en problemen op dit gebied. Zo heeft Partou goede voorwaarden voor VVE vanwege de stabiele groepen en het grote aantal kinderen dat vier of vijf dagen per week komt. Ook de

3 *Alert4U* is een programma dat is gericht op vroegsignalering en begeleiding van kinderen met opvallend gedrag.

fulltime werkende, vaste, goed opgeleide en VVE-geschoolde pedagogisch medewerkers en locatiemanagers van Partou dragen bij tot goede resultaten. Voldoende voorbereidingstijd voor inrichting en aanschaf van spelmaterial is bij Partou juist weer een aandachtspunt.

6. Betrek de ouders erbij, zij zijn onmisbare samenwerkingspartners

De relatie met de ouders verandert bij de invoering van VVE. Van vooral afnemer van diensten worden de ouders nadrukkelijker een samenwerkingspartner. De pedagogisch medewerkers verwachten van ouders dat zij naar vermogen bijdragen aan de ontwikkeling van hun kinderen. Wij noemden al het voorbeeld van ‘op tijd brengen’, zodat de kinderen geen gezamenlijke VVE-activiteiten missen. Dit geldt ook voor ‘regelmatig brengen’. Een belangrijke wens van pedagogisch medewerkers is verder dat ouders thuis nog eens inspelen op wat er overdag in het kinderdagverblijf is gedaan. Een suggestie is ook om hiervoor spelmaterial uit te lenen.

7. Zorg voor monitoring van invoering en uitvoering van VVE

In dit hoofdstuk staan aanbevelingen voor kinderdagverblijven, gebaseerd op de ervaring van Partou. Het was niet mogelijk geweest deze aanbevelingen op te stellen als het stadsdeel geen geld had vrijgemaakt voor de monitoring van het hele proces.

Monitoring betekent dat de gemeente of het stadsdeel een vinger aan de pols kan houden of de organisatie het VVE-programma op een goede manier invoert. Op basis van de uitkomsten kunnen gemeente/stadsdeel en kinderopvang samen tijdig bijsturen. En, nog belangrijker: ze kunnen ook samen hun resultaten vieren.

Literatuur

- Ballex, M. et al. (2010)
Samen kunnen we meer! Een tussenstand van de samenwerking tussen kinderopvang en jeugdzorg. Amsterdam: SWP.
- Beekhoven, S. et al. (2009)
Landelijke Monitor Voor- en Vroegschoolse Educatie 2009. Utrecht: Sardes.
- Bennett, J. (2008)
Backgroundreport Unicef. Florence: Unicef Innocenti Research Centre.
- CED (2010)
Puk & Ko en Uk & Puk. Tilburg: Zwijsen.
- Doolaard, S. en P.P.M. Leseman (2009)
Versterking van het fundament. Groningen/ Utrecht: GION.
- Gemmeke, M. (2011)
Eindrapportage Monitor VVE in acht kinderdagverblijven van Partou in Amsterdam Zuidoost (intern rapport).
- Geus, W. de, H. Versteegen en J. Kruijer (2009)
Voorschoolse educatie: doelgroepbepaling en toeleiding. Een handreiking voor gemeenten. Utrecht: Oberon en Sardes.
- Keulen, A. van en A. del Barrio (2010)
Permanent leren. Van zelfreflectie naar teamreflectie. Amsterdam: SWP.
- Kruijer, R.E.L. de et al. (2009)
Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008. [S.l.]: NCKO.
- Kuyk, J.J. van (2003)
Piramide voor jonge kinderen. De methode. Arnhem: Citogroep.
- Kwok, S. en E.T. Schreuder (2010)
Fijn je weer te zien. Stabiele groepen in kinderdagverblijven. Amsterdam: SWP.
- NCKO (2009)
De NCKO-kwaliteitsmonitor. Het instrument waarmee kinderdagverblijven zelf hun pedagogische kwaliteit in kaart kunnen brengen. Amsterdam: SWP.
- Regioplan (2009)
Monitor capaciteit kinderopvang 2008-2011. Amsterdam: Regioplan.
- Rutten, S. (2009)
Voor- en vroegschoolse educatie in een veranderende omgeving. Stand van zaken en een blik vooruit. Utrecht: Sardes.
- Singer, E. en L. Kleerekoper (2009)
Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar. Maarssen: Elsevier gezondheidszorg.
- Sylva, K. et al. (2006)
The effective provision of Preschool Education (EPPE) Project. In: J.J. van Kuyk (ed.) *The Quality of Early Childhood Education.* Arnhem: Citogroep.
- Veen, A. et al. (2007)
Voor- en Vroegschoolse Educatie in Rotterdam. De implementatie van Kaleidoscoop, Piramide, Basisgoed en Ko-totaal in de voorscholen. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Vygotsky, L.S. (1987)
Mind in Society - The development of higher psychological processes. Harvard University Press.

Stadsdeel Amsterdam Zuidoost en Kinderopvangorganisatie Partou hebben door het Nederlands Jeugdinstituut laten onderzoeken hoe de uitvoering van de Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE) in hun kinderdagverblijven verloopt. Via deze uitgave kunnen andere kinderdagverblijven en beleidsmedewerkers profiteren van hun ervaringen.

Nederlands
Jeugd
instituut

partou
ontwikkelen is kinderspel

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Zuidoost

